

4. Les polítiques de gènere

Judith Astelarra Bonomi

Doctora en ciències polítiques i sociologia. Professora de sociologia a la UAB.

El sistema de gènere

La divisió sexual del treball és el concepte utilitzat per retre compte de l'existència d'una peculiaritat social: a totes les societats homes i dones realitzen funcions diferents. Cada societat decideix quines tasques són competència dels homes i seran considerades activitats masculines i quines corresponen a les dones i esdevindran funcions femenines. Els infants són educats i socialitzats perquè aprenguin a desenvolupar aquestes tasques i perquè acceptin aquest ordre social com a «normal». Hi ha normes que prescriuen els comportaments acceptables per a unes i altres, i mecanismes de sanció i de control per impedir que es produeixin desviacions a les conductes individuals.

A l'organització social que deriva de l'existència de la divisió sexual del treball se la denomina *sistema de gènere social*. El sistema de gènere social es refereix, per tant, als processos i mecanismes que regulen i organitzen la societat de manera que dones i homes siguin, actuïn i es considerin diferents, alhora que determina quines àrees socials són competència d'un sexe i quines de l'altre. Aquesta organització és independent del sexe biològic, encara que en molts casos ha estat la biologia l'element utilitzat com a legitimador de la seva existència i, aleshores, s'ha convertit no només en un fet material, sinó en una ideologia. Les diferències biològiques passen a ser la base que justifica la divisió sexual del treball i el sistema de gènere.

El gènere s'expressa en quatre nivells:

1. Les característiques biològiques secundàries
2. La identitat personal
3. Els rols socials
4. Els àmbits socials

1. Les característiques biològiques secundàries

Som una espècie de la naturalesa, però, a diferència d'altres, la reproducció humana és sexuada. Perquè es puguin reproduir els humans hi ha d'haver dimorfisme sexual, és a

dir, dos individus clarament diferenciats: la femella i el mascle. La reproducció humana és més complexa que la d'altres espècies no sexuades, ja que ha de barrejar matèria genètica de dos individus diferents, però té l'avantatge de permetre una millor adaptació al medi ambient. Per a la formació dels éssers humans, la relació amb el medi ambient, la societat i la cultura és crucial. La nostra formació biològica permet, per tant, aquesta capacitat d'adaptació.

El dimorfisme sexual produeix un altre tipus de característiques secundàries associades al sexe, com ara la força física, la mida del pit, el cabell, etc. Això no obstant, en aquest cas les característiques secundàries no són duals, és a dir, no corresponen només a dos tipus radicalment divergents. Les seves diferències es poden descriure en termes d'un continu: en alguns casos un sexe en posseeix més que l'altre o a la inversa.

2. La identitat personal

Així com els trets físics secundaris no són dicotòmics, sinó que formen un continu, també els trets psicològics, la «feminitat» i la «masculinitat» dels éssers humans, tenen aquesta mateixa característica. Cada societat té la seva proposta de models per als sexes, que poden variar a través del temps, i les dones i els homes busquen assemblar-s'hi. En algunes societats els estereotips femenins i masculins són totalment diferents; en d'altres, les dones i els homes poden compartir alguns trets i diferenciar-se en d'altres. La gran varietat de models que existeix o han existit a les societats presents i passades indica que no es basen en cap determinisme biològic. El seu origen està en les definicions socials i culturals que regeixen la conducta de dones i homes i es transmeten de generació en generació, a través de la socialització i de l'educació.

3. Els rols socials

Com s'ha dit, la divisió sexual del treball ha estat una constant al llarg de la història: els homes duen a terme unes activitats que són considerades com a pròpies d'ells i les dones en desenvolupen d'altres de diferents. El gènere, per tant, no s'assigna només a les persones, sinó a les activitats en si. D'aquesta manera, a cada societat hi ha rols femenins i rols masculins. Hi pot haver grans diferències entre societats i, al llarg del temps, dins de cadascuna, de manera que els rols masculins passen a ser femenins i a la inversa. Hi pot haver una clara dicotomia o poden existir rols neutres que poden desenvolupar un gènere o l'altre. Només sembla que hagi existit una constant: els rols relacionats amb tenir cura de les persones, sobretot de la infància, solen ser femenins, i la guerra sol ser una activitat masculina.

4. Els àmbits socials

Finalment, les persones amb gènere desenvolupen rols de gènere en àmbits socials diferenciats que també passen a tenir gènere. Així, hi ha àmbits predominantment masculins i àmbits predominantment femenins.

Perquè el gènere social en els seus quatre nivells es desenvolupi, les societats humanes han creat institucions i mecanismes que, en el seu conjunt, formen el sistema social de gènere. Aquest sistema garanteix que a totes les societats s'assignin rols diferents a les dones i als homes i que, després, les persones s'adeqüin als estereotips vigents. És difícil saber quin va ser l'origen històric d'aquest sistema, però molts indiquen que va tenir relació amb l'organització social de la reproducció humana. Però el gènere no s'expressa només en aquest àmbit social, perquè les relacions de gènere existeixen a totes les institucions i organitzacions que existeixen a la societat. La institució que és la base del sistema de gènere és la família. La família ha regulat històricament les relacions de gènere; el que hi passa es projecta, posteriorment, a altres àmbits de la vida social.

Així, encara que el sistema de gènere s'originés en la reproducció humana, també regula àrees socials que tenen altres funcions, com ara l'economia i la política. Els rols sexuals també apareixen en aquestes funcions, quan les dones s'incorporen a les seves activitats fora de l'àmbit domèstic. Ara bé, l'existència de la divisió sexual del treball i la seva expressió en el sistema de gènere no necessàriament implica que les diferències en els rols de dones i homes es converteixin en desigualtat entre tots dos. Però, a la realitat, el sistema no s'ha caracteritzat per la seva igualtat. Des de fa diversos mil·lennis, la situació social de les dones s'ha caracteritzat per la desigualtat amb els homes. En molts casos aquesta desigualtat s'ha expressat en forma d'opressió política, social, cultural i personal. Això és el que ha fet que s'hagi definit com un sistema *patriarcal*, on els homes tenen una situació de superioritat i d'avantatge sobre les dones.

Sistema de gènere i societat moderna

A la societat moderna, industrial i urbana, l'organització del sistema de gènere es va expressar a través d'una forma de divisió sexual del treball que va accentuar la separació de l'espai privat, la llar, destinat a les dones, i l'espai públic, predominantment masculí. L'àmbit públic va adquirir valor econòmic, social i de prestigi, mentre que a l'àmbit privat només se li va assignar un valor simbòlic. Així, a la mestressa de casa se l'ha definit sempre com una dona que «no treballa». En la mesura que s'ha canviat la manera de conceptualitzar i de valorar el treball domèstic, s'ha constatat empíricament que això és fals: el seu treball requereix més esforç i hores que el de la majoria d'obrers. Però es diu que no treballa perquè no rep un salari, és a dir, no s'assigna valor econòmic a la seva feina.

La família va perdre les funcions econòmiques, socials i polítiques que tenia a la societat preindustrial. Des de la perspectiva de les dones, això va significar que la seva participació social va ser restringida a l'àmbit de la família nuclear i de la llar. El treball domèstic i el seu paper d'esposa i de mare es van convertir en la seva única activitat econòmica, cultural i social. Ocasionalment, per necessitats econòmiques, s'incorporava al món laboral assalariat o empresarial.

Als països occidentals, el desenvolupament de les ciutats va estar associat no només al procés d'industrialització i de construcció de l'estat modern, sinó també a aquests canvis en la divisió sexual del treball i de la família. Això va contribuir al fet que les dones tinguessin problemes específics a les ciutats i, al seu torn, que la societat urbana hagués de fer front a conflictes de relacions humanes que no existien a la societat rural. Els canvis produïts van suposar una nova organització de l'espai físic i és així com les ciutats van començar a créixer i a estendre's, mentre la població que vivia a zones rurals baixava. Les ciutats van acabar de consolidar la separació entre allò que era públic i allò que era privat, entre el lloc de treball, de la política, de la cultura, i l'espai de la família. Homes i dones ja no compartien la vida quotidiana com havia succeït abans i la diferenciació entre els seus rols i les seves relacions personals es va accentuar fins a convertir-se en dos móns separats i distanciat. Cada dia els homes abandonaven casa seva per acudir als llocs de treball o de vida social, organitzativa, política i cultural, per tornar a casa només a la nit. Les dones, mentrestant, es quedaven a casa i l'abandonaven només durant períodes breus, per a tasques relacionades amb el seu treball domèstic (anar a comprar, portar els fills i filles al col·legi, recollir-los, etc.).

Aquesta forma de divisió sexual del treball va tenir conseqüències importants en les relacions socials que homes i dones podien desenvolupar. Mentre que els homes treballen de manera col·lectiva i participen en altres activitats també del mateix tipus, les dones ho fan de manera individual i queden aïllades moltes hores del dia a casa seva. Això no impedeix que desenvolupin relacions personals amb altres dones, quan van a comprar o al parc on juga la mainada, però aquestes relacions no són estables, sinó ocasionals, i per curts períodes de temps. La situació és especialment difícil per a la majoria de les dones de sectors treballadors o, fins i tot, de classe mitjana no acomodada, amb cases petites, llocs d'esplai escassos i pocs parcs i jardins. Són les anomenades *ciutats dormitori*, que només són dormitoris per als homes que passen el dia fora, però són el lloc permanent de residència i de treball de la mestressa de casa. La divisió de la vida social en espais masculins i femenins (o públics i privats) també va tenir conseqüències en les formes generals de relacions socials predominants. A les activitats públiques s'han imposat les organitzacions i les relacions formals i impersonals; el món privat i la família s'han convertit en el principal lloc on s'expressen els sentiments, l'afecte i les relacions personalitzades. Les personalitats de les dones i els homes s'han hagut d'adequar als seus nous rols; així, les dones són les dipositàries dels sentiments, i els homes, de la racionalitat i l'eficiència.

Si bé és cert que la societat diu que valora d'igual manera allò que és públic i allò que és privat, la raó i l'afecte, en realitat dóna prioritat a allò que esmentem en primer lloc. Allò masculí s'ha imposat socialment en la mesura que els homes són els privilegiats i les dones les discriminades. Les dones i la seva aportació es converteixen, així, en «invisibles» per a la societat. Això no obstant, no significa que allò privat i allò públic estiguin separats: el món públic no podria existir sense el privat. D'una banda, el treball domèstic realitzat per les dones produeix la infraestructura material perquè es pugui realitzar qualsevol activitat social, pública o privada. Però l'aportació de la família i, en especial, de les dones a aquesta infraestructura va més enllà: són les encarregades de recompondre les relacions socials fragmentades al món públic. La vida pública tal com és avui dia, amb el predomini de les seves organitzacions formals burocratitzades, ha estandarditzat els comportaments i els ha pres els aspectes personals. Els rols especialitzats requereixen una forma de comportament i relació a la feina, una altra a la política i una altra en altres tipus d'organitzacions. Els grups es diferencien, a més, segons l'edat, el tipus de treball, les aficions, etc. Les dones constitueixen l'agent d'unió que enllaça infants i adults, joves i persones grans, especialistes i llecs en la realitat de la vida quotidiana. Mantenen viu un vincle comú que enllaça les parts perquè la totalitat no es faci miques. Així es produeix cohesió i coordinació, recomponent els llaços comunitaris que la vida urbana i industrial posa en qüestió, i se suavitzen les tensions que generaria un nivell de conflictes que, sumats als inherents al món públic, augmentarien la possibilitat d'un col·lapse social.

Allò alienant de les ciutats respecte a aquest sistema de gènere és que aquests llaços comunitaris són responsabilitat només de les dones i, a més, han de ser realitzats en condicions de treball d'aïllament, de poc valor social i de frustració. Les mestresses de casa a les ciutats actuals solen patir neurosi i esgotament, cosa que es reflecteix, en molts casos, en alts consums de tranquil·litzants i, a vegades, en increment de l'alcoholisme. Tot això fa que augmenti la tensió i la violència, que la família no sempre es pugui considerar un reducte de pau i d'harmonia, d'expressió d'afectes i de llaços personals. La persistència generalitzada de la violència domèstica n'és una bona mostra.

El sistema de gènere de la societat moderna i la seva divisió dels àmbits d'activitat en públics i privats va produir, per tant, una divisió d'activitats socials que coincidien amb la definició dels rols de gènere. En l'àmbit públic van quedar totes les activitats que corresponen a la producció de béns i de serveis del mercat, a la política i l'estat, a la cultura i a la diferenciació social en classes. En l'àmbit privat van quedar les activitats vinculades a la reproducció humana i a la producció de béns i de serveis que permeten el manteniment quotidià de les persones, tant de les que participen del món públic com de les que estan impossibilitades per fer-ho. La dimensió de gènere va fer que l'àmbit públic es considerés masculí, i el privat, femení.

Actualment, el model dicotòmic de feminitat i masculinitat està en crisi. Tenir cura i socialitzar els infants també poden ser tasques desenvolupades pels homes, ja que no responen a impulsos instintius, sinó que només requereixen aptituds que tots els éssers humans, independentment del seu sexe, posseeixen i poden desenvolupar. De fet, només els segles XVIII i XIX les societats occidentals van accentuar la importància de la maternitat social, insistint que el treball domèstic i tenir cura dels fills i filles era el rol principal de les dones. Malgrat això, durant aquests dos segles moltes dones van combinar aquestes tasques amb un altre tipus de funcions i d'activitats; el contrari, en canvi, no va succeir mai: els homes no van convertir la paternitat en un rol domèstic. Fins a mitjan segle XX aquest model va continuar vigent. Les dones o eren exclusivament mestresses de casa, o combinaven les seves tasques externes amb aquest treball, situació que es va generalitzar especialment durant les dues guerres mundials. Els canvis a partir dels anys seixanta van implicar que cada vegada més dones s'incorporessin a l'esfera pública mantenint, alhora, els seus rols familiars. És el que s'ha definit com la *dobla presència* femenina.

Però, encara que avui és en un procés de transformació, la nostra societat continua tenint moltes de les característiques de la societat moderna. Cal assenyalar que la dicotomia entre públic i privat no significa que aquestes dues esferes no tinguin relacions entre si, ni que no puguem trobar les dones en l'àmbit públic i els homes en el privat. Però en tots els casos trobarem que es produeixen diferències entre els homes i les dones, és a dir, continua existint una dimensió de gènere que afecta totes les activitats (econòmiques, culturals, polítiques o socials). Des de la família s'ha determinat el tipus de relacions que hi haurà entre les dones i els homes i això es projecta després en altres àmbits de la vida social. Siguin quines siguin les altres activitats que les dones realitzen, elles són, alhora, les responsables de la família.

Així doncs, podem dir que les dones tenen àmbits socials on són presents i d'altres on són absents, i això es correspon amb la divisió sexual del treball de la societat moderna. Estaven i són presents en l'àmbit privat amb totes les activitats que això comporta. Van estar absents de l'àmbit públic el segle XIX i part del segle XX. La lluita de les sufragistes i la consolidació de la democràcia moderna que va estendre l'estatus de ciutadania a tots els homes i dones han produït una incorporació parcial a l'àmbit públic. Actualment, la incorporació de les dones a l'àmbit públic la podem definir com una presència condicionada i una absència relativa. Aquesta presència condicionada i absència relativa es produeix a les activitats econòmiques, culturals, socials i polítiques. Hi ha absència relativa de les dones a l'àmbit públic en la mesura que moltes dones ja s'hi han incorporat. Actualment, algunes o moltes dones participen en el treball assalariat, en les activitats polítiques, en els llocs de responsabilitat política, en les activitats culturals i en les socials. Això és especialment així en el cas de les dones més joves, que s'han beneficiat, en aquest sentit d'accés al món públic, dels canvis demanats pel feminisme modern. Però encara no podem dir que totes les dones són presents en aques-

tes activitats. Tampoc no podem dir que aquesta presència en el món públic estigui lliure de la dimensió de gènere.

La dimensió de gènere s'expressa en dos trets importants de la participació femenina en les activitats públiques: en primer lloc, això els suposa una doble presència, en l'àmbit privat i en el públic; en segon lloc, la presència en l'àmbit públic encara no es produeix en plena igualtat amb els homes, per això la podem descriure com una presència condicionada. Les dones, en conjunt, encara són lluny de participar en les activitats públiques sense que el fet de ser dona es tradueixi en inferioritat de condicions, siguin econòmiques, polítiques o culturals. La incorporació de les dones a l'àmbit públic, del qual eren absents, està condicionada tant perquè mantenen la seva presència en l'àmbit privat, amb una doble jornada de treball, com perquè hi ha una segregació de gènere en l'àmbit públic. En el cas del mercat de treball, el seu destí és el de les professions femenines menys valorades que les masculines, i, tot i que també s'hi incorporen, obtenen un salari inferior.

Finalment, és important destacar que, encara que de manera generalitzada se'n pot parlar com si fossin un col·lectiu homogeni, entre les dones també hi ha diferències de classe o generacionals. Molts dels aspectes que hem descrit superen les classes socials. Però, a causa dels canvis que s'han produït durant la segona meitat del segle xx, s'han accentuat les diferències generacionals. Avui dia les dones joves s'han incorporat a l'àmbit públic. És a dir, tenen presència on abans les generacions de les seves mares i àvies van estar absents. Però, com hem indicat, això no implica que hagin desaparegut les desigualtats en la mesura que la seva presència s'ha traduït en la *doble presència* i continuen existint discriminacions de gènere en les activitats del món públic.

Sistema de gènere i desigualtat

Com hem dit al començament, la definició de la realitat de les dones com una situació que és discriminadora exigeix principis ideològics. La desigualtat no existeix en el buit, és una categoria relacional: s'és desigual respecte a alguna cosa o a algú. Per això la definició ideològica i política que es faci de la desigualtat és central com a punt de partida per a la decisió sobre què es vol canviar i/o eliminar i quines mesures i actuacions públiques requereix. Per impulsar aquestes polítiques ha calgut definir la discriminació de les dones des d'una perspectiva que combinés tant conceptes procedents de la filosofia i de l'ètica política com de les actuacions polítiques a curt termini. Nancy Fraser (1997) és una autora que ha proposat algunes de les noves conceptualitzacions.

Per Fraser, la diferenciació de gènere és construïda simultàniament a partir de diferències econòmiques i de patrons institucionalitzats de valors culturals. Des del punt de

vista de l'economia política, el concepte de *gènere* s'aproxima al concepte de *classe*, mentre que des de la perspectiva cultural, el *gènere* és equivalent a la noció de *estatus*. Per tant, la categoria de *gènere* té dues dimensions: una primera dimensió de la subordinació produïda pel gènere s'associa a la distribució de béns materials; la segona dimensió es refereix al reconeixement que és d'índole cultural.

La dimensió de la distribució dóna al gènere diverses característiques específiques:

1. És un principi de diferenciació semblant a la classe, que opera a l'estructura econòmica de la societat.
2. És un principi organitzatiu de la divisió del treball entre treball productiu i reproductiu i tasca domèstica.
3. Organitza l'activitat domèstica.
4. Estructura la divisió dins del treball assalariat.
5. Segrega els mercats laborals, amb professions femenines i masculines.
6. Sustenta la desigualtat en els nivells salarials entre homes i dones.
7. Condiciona oportunitats desiguals d'ocupació i de promoció, així com els termes de l'intercanvi laboral.

La dimensió cultural de la desigualtat de gènere s'expressa en:

1. El gènere és un principi de diferenciació de l'estatus.
2. Els codis de gènere fan permeables els patrons culturals d'interpretació i d'avaluació que són centrals per a l'ordre de l'estatus:
 - Privilegien allò que s'associa a la masculinitat i devaluen la feminitat.
 - Fan permeables els patrons culturals d'interpretació i d'avaluació que són centrals per a l'ordre de l'estatus.
 - Estructuren les interaccions socials.
 - Sustenten les àrees i construccions legals.
 - Orienten les polítiques governamentals.
 - Configuren les pràctiques professionals.
 - Travessen la cultura popular i la interacció quotidiana.

La primera dimensió, l'aspecte material de la subordinació de gènere de les dones, s'expressa en fenòmens com ara la pobresa, l'explotació, la privació de recursos materials, les desigualtats d'ingrés, les desigualtats en temps lliure. La dimensió cultural de la subordinació produeix problemes com ara la persecució i l'atac sexual, la violència domèstica, la trivialització de les opinions de les dones, la seva objectivació o cosificació i

menyspreu en els discursos mediàtics, els desavantatges de les dones en la vida quotidiana, la seva exclusió d'esferes públiques i àmbits deliberatius, la negació dels plens drets i igual protecció de la ciutadania.

Per Fraser, l'eliminació de la discriminació, allò que ella defineix com a *justícia de gènere*, només s'aconsegueix si es canvia tant l'estructura econòmica de la subordinació de les dones com les dimensions culturals i l'ordre d'estatus. Per a això cal impulsar el principi de la paritat de la participació entre els gèneres, la qual cosa només serà possible si totes les persones, independentment del seu gènere, poden actuar com a iguals. Això suposa canvis socials importants tant dels aspectes materials com de la valoració individual que es faci de les persones. En el primer cas, es tracta d'assegurar una distribució dels recursos que assegurï independència i veu, i que permeti als subjectes interactuar com a iguals. Quant a la dimensió cultural, és necessari el canvi dels patrons institucionalitzats de valoració, per tal que expressin el mateix respecte per a tots els participants i igualtat d'oportunitats per obtenir estima social.

Una vegada establerts els criteris polítics, cal fer un diagnòstic que precisi amb més exactitud com s'expressa la desigualtat. Les propostes polítiques i ideològiques permeten dissenyar les grans línies i estratègies de les polítiques públiques, però l'actuació concreta requereix diagnòstics específics. Per això l'estudi sobre la realitat social de les dones i les diferències entre homes i dones no només és necessari en el terreny de la investigació acadèmica, que hem descrit abans, sinó que també ha de servir per establir les desigualtats que hi ha entre tots dos gèneres. Ara bé, tot diagnòstic mostra les diferències respecte a altres persones, en aquest cas els homes en el seu conjunt, entre grups específics de dones o entre grups específics d'homes i dones. Però per poder actuar és important decidir quines diferències seran considerades negatives i requereixen ser modificades. En termes del principi polític sustentat per les democràcies, això és l'equitat entre tota la ciutadania, aquelles diferències que puguin ser considerades desigualtat són les que han de ser objectiu de les mesures de canvi social. Per tant, per poder fer aquest tipus de diagnòstic, cal elaborar metodologies de treball especialment dissenyades per a aquest objectiu. Aquestes metodologies han estat tant quantitatives com qualitatives i han estat més o menys codificades a escala internacional.

Sigui quin sigui l'enfocament metodològic que s'utilitzi, quantitatiu o qualitatiu, i en el cas de la utilització d'estadístiques existents, convertides o no en un sistema d'indicadors socials, hi ha, per tant, aquesta necessitat metodològica prèvia, l'establiment de criteris sobre com s'han d'explicar les diferències que es trobin en els valors obtinguts per a les dones i els homes. Des de la perspectiva de les polítiques antidiscriminatòries, la hipòtesi central de què sorgeix tot intent de descriure la situació social de les dones és que sí que hi ha diferències socials en la posició de les dones i els homes, i que aquestes diferències són, a més, discriminatòries per a les dones. És a dir, el que es planteja és que

hi ha moltes diferències que en realitat allò que demostren és una forma de desigualtat social. D'aquí sorgeix la necessitat que s'escapa de la simple constatació de les diferències: en quins casos hem de concloure que aquestes diferències són una mostra de desigualtat i, per tant, de discriminació. Això suposa tenir una definició del concepte de *discriminació*. És a dir, quan les diferències mostren un cas de discriminació i quan no. Per exemple, el fet que les dones no constitueixin el 50% de la població penitenciària o que no representin la meitat de les morts per infart, és un indicador de discriminació? Això que, sens dubte, constitueix una expressió no només de diferències, sinó de desigualtat per als homes, és un dels factors que volem canviar? És clar que no. No necessàriament la desigualtat de gènere suposa discriminació en contra de les dones. Per tant, cal distingir la diferència de la desigualtat i, alhora, requereix precisió quan es tracta d'una discriminació. Però, fins i tot en el cas de desigualtats que beneficiïn les dones, el seu manteniment forma part d'una política en contra de la discriminació? El mateix concepte de *discriminació* es presta a definicions diferents, i segons la definició teòrica que s'adopti, es condiona la recerca de dades que l'avalin.

L'aproximació teòrica més adequada indica que quan es parla de discriminació s'intenta mesurar les diferències entre homes i dones en termes de la distribució de béns, serveis, prestigi i poder. En aquelles societats en què hi ha desigualtats sistemàtiques en la seva distribució, es podria afirmar que hi ha desigualtat de gènere. Una societat igualitària, en canvi, seria aquella on els rols de gènere fossin força similars en termes d'allò que la mateixa societat valora positivament. Definida d'aquesta manera la discriminació, de seguida ens hem de plantejar una altra pregunta si volem proposar actuacions anti-discriminatòries: per què es produeix aquesta desigualtat? Així, el diagnòstic sobre la desigualtat de gènere ha d'incloure tant una descripció sobre les seves característiques com una anàlisi del seu origen. Només comptant amb les dues dimensions d'anàlisi és possible plantejar-se les mesures de canvi que són necessàries.

Sistema de gènere i política

Les polítiques en contra de la discriminació de les dones han estat una resposta a les demandes del moviment feminista. La seva història mostra que les feministes han estat les que han assumit la discriminació de les dones com un objectiu d'acció i hi han proposat solucions. En general, una cosa que ha caracteritzat aquestes demandes és que no només s'ha tractat de reivindicar el col·lectiu femení, sinó que han estat inserides en el context de demandes d'aprofundiment de la democràcia. La ciutadania, centre de l'exercici democràtic, sempre els va ser negada a les dones, i la reivindicació dels seus drets va ser l'inici d'una llarga mobilització que perdura fins als nostres dies. L'exigència de polítiques en contra de la discriminació no només ha estat l'eix per fer front a la

desigualtat, ja que l'equitat és un principi democràtic bàsic, sinó per contribuir a ampliar l'espai ciutadà. La realitat política en què s'han mobilitzat les dones també ha estat condicionada pel sistema de gènere, per això és important entendre'n el funcionament per analitzar com les demandes de les dones s'han convertit en polítiques públiques.

El sistema de gènere no només afecta les relacions socials, sinó també les relacions polítiques. La política moderna va formar part del món públic del qual s'havien exclòs les dones, de manera explícita, negant-los el caràcter de ciutadanes i, en conseqüència, el dret a votar, base de la democràcia. Fins fa poc el mateix estat ha tingut una intervenció activa en el manteniment de les desigualtats de gènere. Vegem com s'ha produït aquesta relació entre la política, l'estat i el sistema de gènere. En l'anàlisi de la interrelació entre el sistema de gènere i la política hi ha dos temes centrals. El primer es refereix a la manera com la política està determinada pel sistema de gènere contemporani com una activitat masculina. En segon lloc, també és important analitzar la relació inversa: el sistema de gènere es manté i es reproduïx per la intervenció política. Aquest segon tema té, alhora, dues dimensions: d'una banda, si es defineix la política no només com un conjunt d'activitats i institucions, sinó per les seves relacions de poder, el sistema de gènere també és polític perquè es manté per l'ús del poder. Però, de l'altra, l'estat ha intervingut en la creació i el manteniment de formes determinades de les relacions de gènere.

L'espai de la política

La democràcia moderna enfonsa les seves arrels en la democràcia grega i s'ha modelat de manera gradual gràcies al pensament polític modern i al desenvolupament de les seves institucions. Des dels seus orígens, la política s'ha definit en oposició a allò privat, entès com allò domèstic. Política i família es van desenvolupar com dues institucions contraposades que mai no s'havien d'intercanviar. La tradició política occidental sempre va assumir alguna forma de distinció entre allò públic i allò privat com a categories conceptuals que ordenaven i estructuraven les diverses activitats i dimensions de la vida social. Els grecs, artífexs en molts aspectes de les categories de pensament polític que encara són subjacents al nostre present, distingien entre la *polis* —seu de la política i de l'activitat pública— i l'*oikos*, o l'àmbit domèstic. La *polis* era l'espai social on s'expressaven els ciutadans lliures, mentre que a l'*oikos* hi havia les dones i els esclaus. El ciutadà lliure era un ésser humà que tenia el control del seu destí i que, per tant, podia realitzar les activitats polítiques sense lligams «naturals». Aconseguia impulsar activitats i ser un agent actiu en la construcció de la societat. Les dones i els esclaus, per contra, no havien aconseguit trencar aquests lligams. Eren criatures a les quals les coses simplement «els succeïen», captives de la seva relació amb el món de la necessitat i la naturalesa.

Dos mons diferents, per tant: el de la cultura i el de la naturalesa, és a dir, el de l'activitat política i el de la satisfacció de les necessitats. Un considerat noble; l'altre menyspreat. I, això no obstant, fortament relacionats i dependents l'un de l'altre. Perquè l'espai lliure de la *polis*, considerat exempt de la necessitat, no podria haver subsistit sense els serveis produïts a l'esfera domèstica. El món públic de la política i la ciutadania lliure, per tant, era conceptual i estructuralment paràsit del món de la necessitat. Però no ho volia admetre així i per això havia construït un discurs que li permetia establir una valoració jeràrquica de les activitats realitzades a cada esfera social. Jerarquització que només es podia imposar des del poder i el predomini de la seva capacitat de parlar. Perquè en el camí de la construcció d'aquests dos àmbits socials, la *polis* i l'*oikos*, s'havia perdut l'espai compartit de les societats primitives on tots es podien expressar.

A la nova divisió social, no tot el que la gent pensava podia ser verbalitzat com a discurs públic. La veu i el pensament no necessàriament coincidien. De la mateixa manera que moltes activitats socials, en especial la sexualitat, eren realitzades en secret, també només una part del pensament podia ser expressat. El discurs públic dels homes es manifestava en l'àmbit públic per excel·lència, la *polis*. El seu discurs privat, que també era social, va quedar limitat a la llar, exclòs de la importància que tenia allò públic. El discurs, per tant, també tenia la seva instància pública i el seu rol privat: l'un, el públic, considerat valuós; l'altre, considerat secundari. Així, la veu pública, aquella que parlava en nom de tota la comunitat, reflectint-ne les aspiracions, els anhels i els projectes, es va convertir en la veu del ciutadà lliure, l'home.

Però aquest silenci no indicava que no tinguessin res a dir o a aportar. Simplement mostrava que no tenien una veu pública i un espai on fer-la sentir. A les dones se les silenciava en gran manera per la seva pròpia naturalesa, per la seva capacitat reproductiva, per ser les garants que la humanitat no podia desaparèixer, que mai no deixaria d'haver-hi ciutadans lliures. Però també perquè allò que es feia en l'àmbit domèstic, els serveis necessaris perquè l'espai públic pogués existir, no era considerat una activitat noble com la política. En efecte, des dels seus orígens, la política s'ha desenvolupat en oposició a allò privat, entès com a domèstic. Política i família es van desenvolupar com dues institucions contraposades que mai no s'havien d'intercanviar. La tradició política occidental sempre va assumir alguna forma de distinció entre allò públic i allò privat com a categories conceptuals que ordenaven i estructuraven les diferents activitats i dimensions de la vida social. El contingut i les característiques d'allò públic i d'allò privat, de les seves institucions i activitats, han variat al llarg del temps. Però mai la política no s'ha definit a si mateixa com l'espai on es fixen metes col·lectives que provinguin dels dos espais. La política ha estat sempre per excel·lència el lloc de l'àmbit públic i de la seva expressió, la veu pública.

Veus públiques i silenci privat: això és el que ha caracteritzat la política abans i ara. I això ha tingut importants conseqüències en les nostres societats democràtiques pel que fa a

l'establiment de les metes socials col·lectives i dels agents que puguin portar-les a terme. Ha exclòs les dones, però també els projectes socials que deriven de les activitats privades. Ha exclòs, doncs, els éssers humans reals, que són naturalesa i cultura, raó i sentiment.

Ciutadania i gènere

La ciutadania plena de la nostra època està formada per tres tipus de drets ciutadans: els civils, els polítics i els socials. Els drets polítics han de ser iguals per a tots els ciutadans. Les diferències entre els diferents grups socials, en canvi, es poden expressar en els drets civils i els socials. Diferències en opinions i creences, en el cas dels drets civils, i diferències en les necessitats i recursos, en els drets socials. La institucionalitat política, per tant, ha de garantir l'exercici de tots aquests drets. Ara bé, la ciutadania moderna, com a categoria i com a pràctica, ha aconseguit alliberar-se de la dicotomia públic/privat? Se senten de la mateixa manera totes les veus?

En realitat, la concepció mateixa de la ciutadania que és al centre de les democràcies modernes està carregada d'ambivalències i, fins i tot, de contradiccions. Aquestes contradiccions van aparèixer des del seu inici, ja que més de la meitat de la població havia quedat exclosa del sufragi, és a dir, de l'exercici dels drets polítics. Però la consecució del dret a votar no ha significat la superació de les contradiccions. Les diferències de gènere que estructuraven les relacions personals entre homes i dones, la divisió del treball i la distribució de recursos i de poder, també formen part, de manera oculta, de l'estructura de la ciutadania. Les relacions de gènere mostren de manera clara les contradiccions que hi ha entre l'individualisme i la solidaritat, entre el principi d'igualtat i l'existència de desigualtat, entre el valor que es dona a la independència i l'experiència de la dependència, és a dir, entre la realitat social dels homes i la de les dones.

L'enfocament de gènere no només permet mostrar les contradiccions entre els principis de la ciutadania i la pràctica de la desigualtat entre les dones i els homes, sinó que també mostra els problemes polítics amb una concepció de la ciutadania que ignora allò privat i que, per tant, és restrictiva. Una de les principals ambivalències en aquest tema es reflecteix en la tensió entre la universalitat de la noció de ciutadania, basada en els drets individuals iguals per a tots, i el particularisme que caracteritza la diversitat dels ciutadans concrets.

Per ser universal, la ciutadania fa referència a un individu al qual s'ha privat de qualsevol connotació particular, ja sigui ideològica, de classe, de raça o, també, de família, edat o cicle de vida. Al bon ciutadà se li demana que ignori les seves lleialtats particulars, els seus llaços i les seves responsabilitats, però precisament són aquestes lleialtats les que

constitueixen la base sobre la qual s'ha desenvolupat la seva individualitat com a ésser humà. Aquesta contradicció expressa l'oposició entre l'àmbit públic i el privat: el públic és el polític, l'àrea dels drets i trets universals, i el privat, en especial la família, és l'àrea de les diversitats i les particularitats.

Aquesta contradicció va ser part constitutiva de la ciutadania. Precisament per la seva ubicació en el món privat, les dones no van ser considerades ciutadanes i se les va excloure del sufragi. La concepció només pública de la ciutadania es manifesta també en el tipus de drets individuals que es van recollir: només es relacionaven amb les activitats públiques i se centraven en la feina, la política i la vida social i cultural. Però l'Estat del benestar va canviar, si no en principi, almenys en la pràctica, aquest divorci entre allò públic i allò privat. Perquè la major part dels serveis que ofereix es comparteixen entre l'estat i la família i perquè els seus destinataris finals són, justament, les famílies.

Els drets socials, que són la base de l'Estat del benestar, estan relacionats, en la major part dels casos, amb circumstàncies vinculades a la vida personal i quotidiana: la salut, l'atenció als febles (infants, gent gran i persones malaltes), la garantia de protecció mínima contra la pobresa, etc. Per això té un component estructural clar de gènere: totes aquestes activitats són realitzades per dones, privadament a casa o públicament en els serveis estatals. La major part de la mà d'obra femenina de les societats modernes es contracta en els serveis socials públics. Els serveis que l'Estat del benestar no pot oferir es realitzen en la família o mitjançant organitzacions socials autònomes, la major part de les quals formades per dones, però aquest component de gènere no només té relació amb les dones i el seu rol social. L'existència de drets socials incorpora la vida privada a l'àmbit de la política i, per tant, de la vida pública. Això no obstant, la política no s'ha redefinit per això. Manté una curiosa dualitat sobre el tema: concedeix els drets socials, però no acaba de posar-los en el mateix estatus que els drets polítics.

Així, encara que a la pràctica allò públic i allò privat s'han entrelaçat en el seu aspecte de política social, no s'han redefinit consegüentment les bases estructurals de la ciutadania i la concepció sobre quins són els drets individuals i com s'han d'exercir. El sistema de gènere va estar en la base de la diferenciació extrema entre allò públic i allò privat. El silenci d'allò privat es manté encara que les veus públiques hagin canviat i requereixin la seva reconceptualització. Cal un nou discurs que serveixi d'articulador de la nova situació i que permeti que els éssers humans, dones i homes, puguin plantejar les seves necessitats a l'àgora pública. Sense això, és difícil que la política es pugui tornar a convertir en un projecte polític col·lectiu que motivi i entusiasmi la ciutadania.

El contingut i les característiques d'allò públic i allò privat, de les seves institucions i activitats, han variat amb el pas del temps. Però mai la política no s'ha definit a si mateixa com l'espai on es fixen metes col·lectives que provinguin de tots dos espais. La política ha estat sempre per excel·lència el lloc d'allò que és públic i de la seva expressió, la veu

pública. Veus públiques i silenci privat. Això és el que ha caracteritzat la política abans i ara. I això ha tingut importants conseqüències en les nostres societats democràtiques pel que fa a l'establiment de les metes socials col·lectives i dels agents que puguin dur-les a terme. Ha exclòs les dones, però també els projectes socials que deriven de les activitats privades. Ha exclòs, doncs, els éssers humans reals, que són naturalesa i cultura, raó i sentiment.

La determinació de la política pel sistema de gènere ha condicionat el desenvolupament de la ciutadania política. La concepció mateixa de la ciutadania que és al centre de les democràcies modernes, està carregada d'ambivalències i, fins i tot, de contradiccions. Aquestes contradiccions van aparèixer des del seu inici, ja que més de la meitat de la població havia quedat exclosa del sufragi, és a dir, de l'exercici dels drets polítics. Les diferències de gènere que estructuraven les relacions personals entre homes i dones, la divisió del treball i la distribució de recursos i de poder també formen part, de manera oculta, de l'estructura de la ciutadania. Les relacions de gènere mostren de manera clara les contradiccions que hi ha entre l'individualisme i la solidaritat, entre el principi d'igualtat i l'existència de desigualtat, entre el valor donat a la independència i l'experiència de la dependència, és a dir, entre la realitat social dels homes i la de les dones.

Malgrat l'exclusió inicial de les dones de la ciutadania i la seva incorporació restringida posterior, encara vigent en molts aspectes, les dones sempre han tingut formes de participació política, tant per plantejar les seves pròpies demandes com per contribuir a projectes polítics. El feminisme, com a expressió d'aquestes demandes, ha estat el canal a través del qual s'han expressat les dones i que ha permès, amb el pas del temps, introduir en el concepte i la pràctica de la ciutadania moltes de les transformacions que hem descrit. Però també les dones han participat en diverses organitzacions polítiques, tant institucionals com socials.

Les polítiques de gènere

Per analitzar les polítiques públiques de gènere, més en concret les polítiques contra la discriminació per raons de sexe, cal començar assenyalant algunes característiques de les polítiques públiques respecte a les dones. Tota política pública afecta les dones, ja que són la meitat de la població, però no totes les afecten de la mateixa manera. Fins fa poques dècades, la intervenció pública tenia tendència a reforçar els mecanismes que produïen la discriminació de les dones o a produir-los directament. En dates recents, per contra, els governs de molts països han començat a implantar mesures que tendeixen a disminuir i, a mitjà o a llarg termini, a eliminar la discriminació per raó de sexe. A escala internacional, les Nacions Unides han establert la Convenció sobre l'Eliminació de

totes les Formes de Discriminació contra la Dona, aprovada per la seva Assemblea General el 1979 i ratificada per la major part dels països membres. Aquestes polítiques han comptat també amb el suport decidit de la Unió Europea. Què es busca en concret amb aquestes polítiques?

L'existència de fenòmens de discriminació de les dones, com hem assenyalat, es remunta a molts mil·lennis. L'estat modern, en qualsevol de les seves versions (ja que ha tingut canvis des de la seva aparició fins avui), no ha estat al marge d'aquesta discriminació. Al llarg del segle XIX i part del segle XX simplement va eliminar legalment la participació de les dones prohibint-los el dret al sufragi i l'accés personal a qualsevol de les seves institucions. Això va canviar des de mitjan segle passat perquè, per la pressió del moviment sufragista internacional, es van eliminar les barreres legals. Això no obstant, es va continuar mantenint la discriminació de les dones mitjançant mecanisme indirectes. No es van considerar les dones en el mateix estatus ciutadà que els homes: es va considerar la dona responsable principal de la família i de les tasques que s'hi realitzen. Aquesta responsabilitat ni tan sols no es va acompanyar d'un estatus familiar privilegiat: l'autoritat familiar era desenvolupada pel pare o per l'home principal. Així, l'estat va legitimar la divisió entre món públic i privat, considerant el primer masculí i el segon femení i atribuint un valor diferent a tots dos: superioritat d'estatus, d'atribució de recursos materials i de quotes de poder al món públic en detriment del privat. La legislació i les polítiques públiques implantades van consolidar aquesta situació i la justícia es va encarregar de vetllar perquè es mantingués l'ordre així establert.

A causa de la pressió del moviment feminista, que va néixer els anys seixanta i es va consolidar els anys setanta i vuitanta, es va obligar l'estat a modificar les seves activitats discriminatòries. Alhora, se'l va pressionar perquè intervingués en l'organització social per eliminar els factors discriminadors i per aixecar les barreres que impedeixen la participació no discriminatòria de les dones en la vida econòmica, social, política i cultural. Aquestes són les polítiques a favor de les dones i de l'eliminació de la discriminació per raons de sexe. En la implantació d'aquestes polítiques de gènere s'han seguit diverses estratègies que apunten cap a diferents objectius. A continuació en descriurem les principals.

La igualtat d'oportunitats

La concepció de la igualtat entre els sexes com a tema important va sorgir amb bastant retard en el pensament polític democràtic en comparació amb altres nocions, com ara la de drets i obligacions, llibertat i justícia o estabilitat política. La posició social i política de les dones es considerava predeterminada per la naturalesa i per això no era especialment qüestionada. En la mesura en què el sufragisme i el feminisme modern qües-

tionen aquesta concepció, la política i els seus ideòlegs han de revisar els seus plantejaments sobre el tema i incorporar les dones i les seves necessitats a la política, en general, i a les polítiques públiques, en particular. Això havia de conduir necessàriament a revisar les característiques de la relació entre l'estat i les dones, a les quals hem fet referència a paràgrafs anteriors. D'aquesta revisió sorgeixen les polítiques antidiscriminatòries o de gènere.

S'han implantat diversos tipus de polítiques antidiscriminatòries, adaptant-se a les diferents concepcions polítiques i a les diferències entre els sistemes polítics i les seves tradicions a cada país. Les polítiques antidiscriminatòries que s'han generalitzat als països occidentals són les que responen a l'estratègia de la igualtat d'oportunitats. Aquesta és la primera línia de l'estratègia de la igualtat d'oportunitats per combatre la discriminació de les dones. Cal donar les mateixes oportunitats a les dones que als homes perquè no hi hagi discriminació a favor d'uns i en contra de les altres. En quines actuacions s'expressa aquesta estratègia? El primer que es fa és revisar els marcs legals i tota la legislació existent, perquè efectivament persisteixen moltes desigualtats a la mateixa llei.

Si bé aquesta estratègia ha tingut molts èxits, també s'ha trobat amb problemes per complir els seus objectius. El problema principal ha estat no tenir en compte l'organització social que sustenta la discriminació de les dones, en especial el seu rol a la família. Una vegada canviades les lleis discriminatòries, es constata que la pura modificació de la legalitat no produeix canvis en la realitat social de les dones. Per exemple, les polítiques d'igualtat d'oportunitats a la feina demostren que hi ha una segregació per sexe al mercat laboral i que les dones no hi tenen les mateixes possibilitats de participació. Hi ha traves als llocs als quals se les intenta fer accedir, a causa de prejudicis culturals o d'un altre tipus. És a dir, els ocupadors no volen contractar dones perquè pensen que no són bones treballadores.

L'anàlisi de les dades i les avaluacions que es fan de les repercussions d'aquestes polítiques mostren que el problema radica en el fet que el punt de partida entre homes i dones per a la participació en el món públic no és igual. La igualtat d'oportunitats s'havia aplicat tradicionalment a la igualtat ciutadana en les activitats del món públic. Quan aquest concepte es va estendre per a les dones, es va trobar que, a causa de la càrrega extra que aquestes tenen a la família, el punt de partida no era igual ni a la feina, ni a la política ni a la vida social. Per això els nous drets que es van atorgar a les dones tendeixen a ser formals i no substantius.

Davant d'aquesta limitació de les polítiques d'igualtat d'oportunitats apareix una primera resposta: si les dones no són iguals en el punt de partida, cal corregir el punt de partida. Això implica fer un paquet de polítiques relativament diferents per corregir aquest punt de partida. El primer tipus de modificació de l'estratègia d'igualtat d'oportunitats és

l'acció positiva. L'acció positiva consisteix en un mecanisme per corregir el desavantatge inicial de les dones, la qual cosa implica, en igualtat de condicions, fer prevaler una dona sobre un home.

L'acció positiva com a estratègia política

Hi ha molts tipus de polítiques que utilitzen formes d'acció positiva. En podem esmentar alguns exemples: sistema de quotes, en què s'equilibra numèricament la proporció de cadascun dels dos sexes que participen en certes activitats; altres factors de suport a les organitzacions de qualsevol tipus que afavoreixin la igualtat d'oportunitats, per exemple: línies de crèdit especial per als empresaris que contracten dones; iniciatives judicials per part de l'Administració per garantir que no es discrimini les dones, etc.

L'acció positiva ha anat acompanyada d'estratègies per a allò que s'ha definit com a *apoderament de les dones*. Es basa també en la noció que per revertir la discriminació no n'hi ha prou de donar oportunitats a les dones; cal, d'una banda, que tinguin una autoestima i una confiança més grans en les seves capacitats, i de l'altra, que assumeixin més quotes de poder en la seva vida personal i pública. D'aquesta manera és possible que aconseguixin una participació qualificada en l'àmbit públic, que assumeixin amb força l'exercici dels seus drets.

Mitjançant capacitació i altres estímuls es busca enfortir la seva capacitat d'organització, elevar la seva consciència respecte dels seus drets ciutadans i brindar-los eines per exercir lideratges.

L'acció positiva és un complement necessari de la igualtat d'oportunitats, però encara està subjacent el problema de com transformar l'organització social que sustenta la discriminació de les dones i el rol que aquestes ocupen en la família. Tradicionalment, la igualtat d'oportunitats s'ha referit a compartir les oportunitats en les activitats del món públic. Però el que fa que les dones no aconseguixin una posició igual que els homes ni a la feina, ni en política ni a la vida social, és l'estructura familiar i el paper que hi tenen les dones. Per això els nous drets que se'ls han atorgat tendeixen a ser només formals i les dones no els poden exercir en la realitat. A més, al desavantatge familiar cal afegir altres elements, ideològics o de poder, que fan que s'atribueixi a les dones un rang secundari en les activitats públiques a què han tingut accés.

A partir d'aquesta anàlisi, en els últims temps s'ha buscat acompanyar les mesures d'igualtat d'oportunitats en l'àmbit públic amb d'altres que permetin una redistribució del treball domèstic entre dones i homes. Per exemple, els permisos parentals. Això no obstant, aquestes polítiques encara tenen un èxit escàs, fins i tot als països més avançats, en la implantació de polítiques contra la discriminació, perquè fins i tot aquestes mesu-

res han mostrat les seves limitacions. Allò que no poden resoldre és que l'obstacle principal radica en el fet que el que cal modificar no són només rols individuals (els de les dones i els homes), sinó que també cal canviar l'organització social que els sustenta. L'àmbit domèstic i el públic es van estructurar com dues àrees diferenciades on participen el col·lectiu masculí i el femení amb diferents lògiques d'organització del treball, de distribució del temps i de separació entre treball i oci.

Què indica això? Que per desenvolupar estratègies públiques en contra de la discriminació de les dones cal revisar el marc conceptual des del qual cal actuar. Calen noves categories per definir en què consisteix la desigualtat de les dones que tinguin en compte el sistema de gènere i no només el món públic. En aquest sentit, la participació social de les dones s'ha d'investir des dels conceptes de la seva absència o presència social.

Presència i absència social de les dones

Es podria considerar que les polítiques d'igualtat d'oportunitats són, en realitat, la resposta a les demandes que provenen del sufragisme, que havia demanat l'accés de les dones al món públic. Quan durant el segle xx aquestes demandes encara continuaven vigents, es va decidir implantar polítiques públiques l'objectiu de les quals era corregir l'absència de les dones en aquells llocs públics on eren presents els homes. El punt de partida va ser analitzar en què consisteix aquesta absència de les dones en el món públic. Per fer-ho es van realitzar molts estudis i es van modificar les estadístiques de manera que es pogués tenir informació quantitativa. A partir d'aquest diagnòstic es va buscar incrementar la presència de les dones en totes aquestes activitats en què les dades mostren una notable absència. La comparació sobre la baixa participació de les dones es fa agafant com a model la participació masculina. La discriminació es produeix, per tant, quan els valors femenins són inferiors als masculins.

Aquesta lògica de corregir les absències socials de les dones semblava que partia del supòsit que les dones no feien res. Era un col·lectiu que era allà, no se sap gaire on, discriminades perquè no eren als llocs on els calia ser. Per tant, el que calia era simplement eliminar les barreres legals, econòmiques, socials, culturals i de poder, perquè poguessin accedir a aquests llocs socials. Quan es comença a intentar aconseguir aquest objectiu, amb les diferents polítiques d'igualtat d'oportunitats, és quan es descobreix que la contrapartida d'aquesta *absència* és la *presència social* de les dones. Les dones no eren on calia ser no perquè no fessin res, sinó perquè estaven ocupades en altres àmbits d'activitat social. Es tracta de l'àmbit privat, la principal institució del qual és la família, que és una unitat de producció de béns i de serveis vinculada a la reproducció humana i al manteniment quotidià de les persones.

El que passa és que aquest altre àmbit, el privat, no té el mateix valor i prestigi que l'àmbit públic, malgrat que resulta que és tan important en si mateix que si se l'aparta, la societat no funciona. Imaginem que les dones decidissin no realitzar cap de les activitats domèstiques de què són les responsables principals, treballant individualment o amb ajuda de la resta dels membres de la família o de personal extern. Es produiria una paràlisi social important. En aquesta línia, el descens de les taxes de natalitat és un bon exemple: quan les dones decideixen no tenir fills per la dificultat de combinar la maternitat amb l'activitat laboral, cosa que ha succeït a les societats amb un increment important de l'activitat laboral femenina, baixa la natalitat. Aleshores, a causa de tots els problemes que ha comportat el descens molt elevat de la natalitat, es descobreix la importància que té l'àmbit privat domèstic i el treball que hi fan les dones.

L'anàlisi de la presència de les dones mostra, en primer lloc, per què el punt de partida d'homes i dones no és igual i per això no poden utilitzar de la mateixa manera les oportunitats en el món públic. Les dones tenen una presència social en un altre àmbit d'activitats i això sempre serà un condicionant. Això indica que, si bé l'acció positiva és un primer pas important per ampliar l'estratègia d'igualtat d'oportunitats, la solució és més complexa. El que haurien de fer les polítiques en contra de la discriminació de les dones és ocupar-se de la presència social de les dones.

El primer que es fa en aquesta línia és analitzar l'absència dels homes en els llocs on hi ha presència de dones, és a dir, a les activitats domèstiques. No es pot actuar només en un sentit, és a dir, posar les dones on no n'hi havia. Mentre es presumia que no feien res no hi havia problemes, però quan es descobreix que en realitat fan moltes coses, es constata que també cal tenir en compte la seva presència social i preguntar-se qui l'ha de realitzar. És a dir, cal plantejar-se també el problema de l'absència dels homes en determinades activitats. Aquesta anàlisi condueix a noves propostes de polítiques antidiscriminatòries que també impulsen la participació dels homes en les activitats de la llar, com ara els permisos de paternitat.

El *mainstreaming* i la paritat com a estratègies

Una mostra d'aquest avanç cap a noves formes d'intervenció, impulsades els anys noranta, que busquen aprofundir la intervenció pública més enllà de la igualtat d'oportunitats, ha estat la proposta del *mainstreaming* de l'actuació i de la paritat. En tots dos casos són propostes que es poden definir i aplicar a la lògica de la igualtat d'oportunitats i l'acció positiva o que poden començar a abordar la necessitat de reformes estructurals del sistema de gènere.

En la seva primera versió, el *mainstreaming* va proposar ampliar el camp d'actuació institucional de l'estat en matèria de polítiques d'igualtat d'oportunitats. S'exigia que no

només les instàncies la finalitat específica de les quals era la implantació d'aquestes polítiques se'n sentissin responsables, sinó que l'estat en el seu conjunt les havia de promoure. Concebuda així, aquesta estratègia és important perquè augmenta la capacitat d'impulsar les polítiques contra la discriminació en la mesura que exigeix més compromís polític i augmenta els recursos i les institucions que actuen. Això no obstant, el *mainstreaming* també s'ha definit com l'aplicació de la dimensió de gènere a l'actuació pública. En aquest cas es converteix en una eina per anar més enllà en la implantació de polítiques que la simple transversalitat institucional.

En la seva aplicació, es basa en el principi que totes les relacions entre homes i dones i la seva participació social estan condicionades pel sistema de gènere abans descrit, de manera que hi ha decisions polítiques que semblen no sexistes, però que poden tenir un impacte diferent en les dones i en els homes, encara que aquesta conseqüència no estigués ni prevista ni es desitjés. Això fa necessari, per tant, que cada actuació pública hagi de ser analitzada en termes de l'impacte diferencial que tindrà en el col·lectiu femení i en el masculí. L'aplicació de la dimensió de gènere a les polítiques públiques té com a objectiu l'avaluació de l'impacte segons el gènere que tingui, per evitar conseqüències negatives no intencionals i per millorar la qualitat i l'eficàcia de totes les polítiques. Si bé el *mainstreaming* és una política d'abast més gran que les estratègies més tradicionals d'igualtat de gènere, no necessàriament és contradictòria o substitutiva d'aquestes.

Quant a la paritat, també ha tingut dues concepcions. Des de la primera, es planteja com un tipus d'acció positiva que els dos gèneres tinguin la mateixa representació en totes les activitats, però especialment en els llocs i càrrecs polítics. La paritat consistiria llavors en l'aplicació de quotes en què cap gènere no tingués més del 40% (una relació 60%-40%) o, en la seva versió més extrema, 50%-50%. Seria, per tant, un tipus d'acció positiva que s'encarregaria que les activitats socials es repartissin per reconèixer explícitament els dos subjectes legalment sexuats, superant els límits de la igualtat formal entre homes i dones i garantint una igualtat substancial en tots els camps. La introducció de la identitat sexual en la definició de persona legal exigiria un rang igual per a la dona i l'home. Això és el que es defineix com a *paritat*. Aquest principi legal de paritat obligaria els poders públics a prendre mesures perquè hi hagués una participació igualitària en totes les institucions polítiques, socials, administratives i judicials.

La paritat així definida planteja una nova concepció de la ciutadania. Ja no hi hauria ciutadans «neutres», sinó ciutadans amb gènere. Es planteja com un model de ciutadania diferenciada per grups. La paritat referida d'aquesta manera a la ciutadania, més enllà de les definicions prèvies assenyalades, ha tingut importants detractors. Per a molts, implica oposar-se a la qualitat bàsica del contracte social modern que va ser l'origen de la ciutadania democràtica. Més encara, la introducció de la identitat sexual en la definició

del ciutadà, subjecte de drets, correria el risc d'institucionalitzar funcions femenines que acabarien perdent la seva característica de ser de gènere, és a dir, socials, per convertir-se en *naturals*.

Vist des de la perspectiva del sistema de gènere, el *mainstreaming* i la paritat ja es plantejen no només actuar canviant les dones com un col·lectiu o les activitats masculines perquè les dones s'hi puguin incorporar, sinó el mateix sistema de gènere amb les relacions entre dones i homes. En termes dels tres àmbits a què es feia referència quan es definia el sistema de gènere, es proposen actuacions a tots tres. No cal oblidar que el gènere és una diferència estructural que afecta el conjunt de la població. Ni les dones ni els homes no han de ser tractats com un grup d'interès particular entre d'altres. Per contra, el gènere afecta les diferències i la vulnerabilitat segons altres diferències estructurals com ara la raça, la pertinença ètnica, la classe social, l'edat, la discapacitat, l'orientació sexual, etc., i sovint fins i tot les reforça. Hi ha diferències substancials en les vides de dones i homes en la major part dels àmbits, diferències que poden explicar el fet que polítiques aparentment no discriminatòries tinguin un impacte diferent en les dones i els homes i reforcin les desigualtats existents. Per tant, les polítiques dirigides a grups objectiu o a determinats col·lectius —o amb implicacions clares per a aquests grups— són, amb més o menys intensitat, pertinents respecte al gènere.

El canvi estructural de les relacions de gènere

Si es vol resoldre realment la discriminació de les dones, cal canviar l'organització social que li serveix de base i la dicotomia entre les activitats públiques i privades. Això suposa polítiques públiques de més envergadura i amb objectius més amplis que la simple recerca d'igualtat d'oportunitats i acció positiva entre les dones i els homes en l'àmbit públic. Suposa, d'una banda, modificar les característiques i la relació entre món públic i món privat que ha caracteritzat la nostra societat moderna. D'altra banda, proposa eliminar la base cultural i política que ha sustentat la jerarquia entre allò masculí i allò femení, que es remunta a diversos mil·lennis i que ha fet permeables gairebé tots els tipus d'organització social que coneixem. Aquesta profunda tasca de canvi no és possible només amb la implantació de polítiques públiques. Suposa una veritable revolució de la societat i de les persones. La societat ha d'organitzar la seva base privada d'una altra manera, en especial els serveis produïts en la família. Les persones han de modificar radicalment les seves idees, les seves maneres d'actuar i els seus valors respecte al gènere.

Qualsevol dels tipus de polítiques de gènere que hem descrit poden tenir com a objectiu la transformació del sistema de gènere, però només a condició que no s'aturin només en les que actuen sobre el col·lectiu de dones en termes de la seva incorporació al món públic. La necessitat de canviar radicalment el sistema de gènere patriarcal amb políti-

ques d'alt contingut no invalida que també s'hagin de desenvolupar com a complement polítiques d'igualtat d'oportunitats. Les polítiques d'igualtat d'oportunitats són les que més suport han tingut com a exemple de polítiques de gènere a escala internacional i han estat una part important de l'actuació pública dels països amb més tradició en la seva implantació, però, per si soles, no són suficients per posar fi a la discriminació. Tal com avui dia es reconeix, és important anar més enllà i implantar polítiques de molt més abast que canviïn la base estructural de la desigualtat entre les dones i els homes.

Bibliografia

- AMORÓS, C. [comp.] *Historia de la teoría feminista*. Madrid: UCM, 1994.
- AMORÓS, C. *Tiempo de feminismo*. Madrid: Cátedra, 1991.
- ASTELARRA, J. *Veinte años de políticas de igualdad*. Madrid: Cátedra, 2005.
- ASTELARRA, J. *¿Libres e Iguales? Sociedad y política desde el feminismo*. Santiago: CEM, 2003.
- BAINES, C. T.; P. M. EVANS; S. M. NEYSMITH, [ed.]. *Women's Caring*. Londres: Oxford Univ. Press., 1998.
- BOCK, G.; P. THANE, [ed.]. *Maternidad y políticas de género*. València: Cátedra, Feminismos, 1991
- CARRASCO, C.; A. ALABART; T. MAYORDOMO; T. MONTAGUT. *Mujeres, trabajos y políticas sociales: una aproximación al caso español*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1997.
- CASTELLS, C. [comp.]. *Perspectivas feministas en teoría política*. Barcelona: Paidós, 1992.
- CHEJTER, S. [comp.]. *El sexo natural del estado. Mujeres: alternativas para la década de los 90*. Buenos Aires: Altamira, 1992.
- CLAYTON, S. D.; F. J. CROSBY. *Justice, Gender and Affirmative Action*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1992.
- COOK, R. J. [ed.]. *Derechos humanos de la mujer. Perspectivas nacionales e internacionales*. Bogotá: PROFAMILIA, 1997.
- COOK, R. J. «Debate feminista». *Política, Trabajo y Tiempos* (Mèxic D. F.), any 4, vol. 7 (març 1993).
- DOMINELLI, L.; H. MAC LEOD. *Trabajo social feminista*. Madrid: Cátedra, Feminismos 1999.
- FRASER, N. *Iustitia Interrupta*. Bogotá: Siglo del Hombre, 1997.
- FUNK, N.; M. MUELLER, [ed.]. *Gender Politics and Post-Communism*. Londres: Routledge, 1993.
- GAUTIER, A.; J. HEINEN [ed.]. *Le sexe des politiques sociales*. París: Côté-femmes éditions, 1993.
- GIL RUIZ, J. M. *Las políticas de igualdad en España: avances y retrocesos*. Granada: Universidad de Granada, 1996.

- HARAWAY, D. *Ciencia, cyborgs y mujeres*. Madrid: Cátedra, 1993.
- HARDING, S. *Feminism and Methodology*. Bloomington: Indiana University Press, Londres: Open Univ. Press, 1987.
- HERNES, H. M. *El poder de las mujeres y el estado de bienestar*. Madrid: Vindicación Feminista, 1994.
- HOOYMAN, N. R.; J. GONYEA. *Feminist Perspectives on Family Care*. Londres: Sage, 1995.
- MACKINNON, C. A. *Hacia una teoría feminista del estado*. València: Cátedra, Feminismos, 1989.
- MARUANI, M.; C. ROGERAT; T. TORNS. *Las nuevas fronteras de la desigualdad*. Barcelona: Icaria, 2000.
- MAYO, M. *Communities and Caring. The Mixed Economy of Welfare*. Londres: St. Martin's Press, 1994.
- MOUFFE, C. *La paradoja democrática*. Barcelona: Gedisa, 2003.
- MOUFFE, C. *El retorno de la política*. Barcelona: Paidós, 1999.
- «The New Politics of Sex and the State». *Feminist Review* (Londres), núm. 48 (tardor 1994).
- ROSSILLI, M. *Políticas de género en la Unión Europea*. Madrid: Nancea Ediciones, 2001.
- SAINSBURY, D. *Gender Equality and Welfare States*. Londres: Cambridge University Press, 1996.
- SASSOON, A. S. [ed.] *Women and the State*. Londres: Unwin Hyman, 1987.
- SEVENHUIJSEN, S. *Citizenship and the Ethics of Care*. Londres: Routledge, 1998.
- URIARTE, E.; A. ELIZONDO, [comp.]. *Mujeres en política*. Barcelona: Ariel, 1997.
- VALIENTE, C. *Políticas públicas de género en perspectiva comparada*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 1997.
- VILLOTA, P. de [comp.]. *Las mujeres y la ciudadanía en el umbral del siglo XXI*. Madrid: Editorial Complutense, 1998.
- WATSON, S. [ed.]. *Playing the State*. Londres: Verso, 1990.
- WILLEMSEN, T.; G. FRINKING. *Work and Family in Europe: the Role of Policies*. Tilburg: Tilburg University Press, 1995.
- WINSTON, K.; M. J. BANE, [ed.]. *Gender and Public Policy. Cases and Comments*. Boulder, CO.: Westview Press, 1993.
- YUVAL-DAVIS, N. *Gender and Nation*. Londres: Sage, 1997.